

نخستین چیزی که خداوند آفرید چیست؟ / آغاز آفرینش

عرفا معتقدند منظور از آبی که اصل و ریشه حیات همه چیز به شمار رفته («وجعلنا من الماء کل شیء حی») عبارت است از «نفس رحمانی» که «هیولای کلی» و گوهر اصلی است.

عرفا معتقدند منظور از آبی که اصل و ریشه حیات همه چیز به شمار رفته («وجعلنا من الماء کل شیء حی») عبارت است از «نفس رحمانی» که «هیولای کلی» و گوهر اصلی است.

به گزارش خبرنگار مهر، یکصد و سی و نهمین جلسه گروه علمی عرفان مجمع عالی حکمت اسلامی با موضوع آغاز آفرینش (جلسه دوم) با ارائه حجت الاسلام والمسلمین زمانی قمشه ای برگزار شد که در ادامه گزارشی از این نشست از نظر شما می گذرد:

۲. قلم: مفسران ذیل «ن وَالْقَلَمِ» طبق روایات زیادی می نویسند: نخستین چیزی که خداوند آفرید قلم است؛ سپس به او فرمان رسید بنویس به آنچه تا روز قیامت واقع خواهد شد. پس از قلم ابر رقیق و نازکی آفرید که بالا و پایین آن هوا بود. خداوند عرش خود را بر آب یعنی بر همان ابر رقیق مستقر ساخت؛ «وَالْمَاءِ»؛ برخی گفته اند بعد از قلم، کرسی را آفرید سپس عرش را و بعد از آن هوا را؛ در برخی روایات بعد از قلم، نون آفریده شده و نون را بعضی دوات و گاهی لوح محفوظ دانسته اند؛ «وَالْمَاءِ» آن سان که قلم را از نور می دانند؛ و بعد از آفرینش قلم و نون، عقل را آفرید.

شیخ صدوق و علامه مجلسی بنا به نقل روایتی، لوح و قلم را دو فرشته روحانی دانسته اند. فارابی نیز قلم را فرشته روحانی دانسته و گفته است: «وَالْمَاءِ»؛ «وَالْمَاءِ» فکان قلماً؛ اما شارح فصوص فارابی، به پیروی از قونوی و ابن فناری گفته فارابی را بنا به مشرب اهل تحقیق (عرفا)، ناتمام دانسته و معتقد است نخستین ظل و سایه احدیت وجود منبسط است که از آن به نفس رحمانی، هباء، عماء، تجلی ساری، نور مرشوش، رق منشور، «وَالْمَاءِ» اصل اصول، هیولای عوالم غیر متناهی، ماده تعینات و اسم اعظم تعبیر می کنند که فوق مرتبط قلم اعلی است.

۳. قلم و ماهی: سیوطی بنا به روایتی، ابتدای آفرینش را از قلم و ماهی (حوت) دانسته است.

۴. یاقوت: خداوند در آغاز یاقوت سبزی آفرید، سپس از روی هیبت به آن نظر افکند، آب شد. بعد باد را آفرید و آب را در متن باد قرار داد؛ «وَالْمَاءِ»؛ گاه عرش را بر آب مستقر ساخت؛ بنابراین عرش و آب قبل از آسمان؛ «وَالْمَاءِ» و زمین وجود داشته اند.

۵. آتش: نخستین مخلوق آتش است.

۶. لوح: خدا بود و چیزی با او نبود؛ «وَالْمَاءِ»؛ کان الله و لم یکن معه شیء؛ سپس لوح را آفرید.

۷. هوا: خداوند نخست هوا و سپس قلم را آفرید. به قلم فرمان داد بنویس به آنچه واقع خواهد شد. «وَالْمَاءِ»؛ گاه نور، ظلمت، آب، عرش، باد و آتش را از هوا آفرید و سایر پدیده ها از این شش پدید آمدند.

۸. حجاب ها: پیامبر صل الله علیه و آله وسلم فرمود: خدای عزوجل در آغاز حجاب ها را آفرید و بر ارکان آنها نوشت: لا اله الا الله... سپس عرش، زمین و لوح را آفرید.

۹. هباء: ابن عربی معتقد است اول ما خلق الله هباء است. وی بر این باور است که حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام وقتی دید این گوهر در همه صورت ها پراکنده است، نام آن را به عنوان نخستین موجود عالم «وَالْمَاءِ»؛ گذاشت. هباء به منزله طرح و رنگ نقشه ساختمان است؛ از این رو صاحبان فکر (فلاسفه) آن را «وَالْمَاءِ»؛ هیولای کل می دانند؛ به گونه ای که همه جهان هستی در آن بالقوه موجود است و نزدیک ترین موجود به هباء «وَالْمَاءِ»؛ حقیقت محمدیه است که «وَالْمَاءِ»؛ عقل نام گرفته است؛ از این رو وجود محمد صل الله علیه و آله وسلم از نور الهی از هباء یا همان حقیقت کلی بوده است و نزدیک ترین مردم به او حضرت علی بن ابیطالب علیه السلام و اسرار همه انبیاست. بنابراین پیدایش هر صورت (حقیقت) به

وسيله اين گوهر (هباء) است.

کاشانی در تعريف هباء می‌نویسد: ماده‌ی zwnj&ای است که خداوند صورت zwnj&های همه جهان را در آن باز کرد و آن را zwnj&عناق و zwnj&نامش و zwnj&هیولا zwnj& است.

علامه مجلسی در مقام واژه شناسی هباء می‌گوید: هباء چیزی است که با شعاع آفتاب از روزنه و پنجره به درون می‌zwnj&آید، اما مراد عرفا و فلاسفه امر مادی نیست.

۱۰. آب: امام باقر(علیه zwnj&السلام) فرمود: نخستین آفریده آب است، این آب، همه چیز است و همه چی از آب است.

zwnj&ثالیس ملطی zwnj&(زاده ۶۲۴ ق.م) از مشاهیر حکماء، گفته است: باری تعالی عنصری ابداع کرد که در آن صورت zwnj&های جمیع موجودات و معلومات جهان وجود داشت و آن را zwnj&نخستین پدیده zwnj& یا zwnj&عنصر اول zwnj& یا zwnj&آب zwnj& نامید. همه انواع جواهر آسمان و زمین و آنچه میان آنهاست از این عنصر پدید آمد. زمین از جامد شدن آب تکون یافت؛ از حل شدن آب، هوا پدیدار شد؛ از صافی آن آتش و از دود و بخار آن آسمان آفریده شد.

zwnj&انکسیمانس ملطی zwnj& نیز به روشنی می‌نویسد: نخست zwnj&عنصر اول zwnj& پدید آمد و سپس zwnj&عقل zwnj&.

صدرالمآلهین در تفسیر عنصر اول می‌گوید این همان چیزی است که در زبان شریعت zwnj&قلم اعلی zwnj& نام گرفته است.

عرفا معتقدند منظور از آبی که اصل و ریشه حیات همه چیز به شمار رفته (zwnj&و جعلنا من الماء کل شیء حی zwnj&) عبارت است از zwnj&نفس رحمانی zwnj& که zwnj&هیولای کلی zwnj& و گوهر اصلی است. این همان آبی است که عرش خدا بر آن استوار است: zwnj&و کان عرشه علی الماء zwnj&; چنان که zwnj&عقل اول zwnj& نیز همین آب است، اما آبی که در جهان عناصر از آن سخن به میان می‌zwnj&آید مثال و مظهر آن آب است.

۱۱. نور: امیرالمؤمنین علیه zwnj&السلام فرموده است: نخستین آفریده خداوند، نور بوده است. این نور از چیزی پدید نیامده و خداوند از آن یاقوتی به اندازه ضخامت آسمان zwnj&ها و زمین پدید آورد. این یاقوت آب شد و عرش را بر آن آب مستقر ساخت.

همچنین فرمود: آفرینش از نور آغاز شد، سپس آسمان zwnj&ها از بخار آب، زمین از کف آب و کوه zwnj&ها از امواج آن پدیدار شدند.

در حدیث دیگری می‌zwnj&خوانیم: خداوند به کلمه zwnj&ای تکلم فرمود که نور شد و از آن نور، حضرت محمد و علی و عترت علیه zwnj&السلام آفریده شدند.

پیامبر اکرم(ص) فرمود: حق تعالی نخست نور و روح را آفرید و از آمیزه آنها من، علی، zwnj&فاطمه، حسن و حسین را آفرید، آن zwnj&گاه نور مرا شکافت و از آن عرش را آفرید، نور علی را باز کرد و از آن فرشتگان را خلق نمود، نور فاطمه را شکافت و از آن آسمان zwnj&ها و زمین را به وجود آورد، از نور حسن خورشید و ماه را پدید آورد، و از نور حسین بهشت و حور را آفرید.

۱۲. نور و ظلمت: نخست آفریده نور و ظلمت بوده است.

۱۳. نور محمد صل الله علیه و اله وسلم: پیامبر اسلام صل الله علیه و آله وسلم فرمود: آغاز آفرینش حق تعالی با نور من بود و از نور من علی علیه zwnj&السلام آفریده شد و سپس عرش و لوح. بنا به روایت دیگر: zwnj&آفرینش از نور پیامبر آغاز و عرش از آن نور آفریده شد: zwnj&أول ما خلق الله نوری... zwnj&.

عرفا درباره حدیث مشهور نبوی صل الله علیه و آله وسلم؛اول ما خلق الله نوری؛ معتقدند: نخستین چیزی که خداوند آفرید نور محمد صل الله علیه و آله وسلم بود که به صورت آدم علیه السلام و سپس با سایر پیامبران ظاهر شد. این نور همان روح الهی است که در آدم دمیده شد؛ بنابراین حقیقت محمدی صل الله علیه و آله وسلم مبدأ حیات و روح همه چیز، حیات آنها، واسطه فیض بین خدا و بندگان و منبع فیض عارفان است.

۱۴. اول ما خلق الله محمد؛ است. او قبل از آفرینش آب، عرش، کرسی، آسمان؛ها، زمین، لوح، قلم، بهشت و دوزخ، فرشتگان، آدم و حوا آفریده شد.

به گفته ابن عربی، نزد عرفا نخستین موجودی که پا به عرصه هستی گذاشت، حقیقت محمدیه صل الله علیه و آله وسلم است و اهل حکمت (حکما) او را عقل اول می‌نامند. عقل اول همان قلم اعلی است که حق تعالی از لا شیء آفرید.

۱۵. محمد و عترت: پیامبر صل الله علیه و آله وسلم فرمود: خداوند متعال پیش از آنکه آدم را بیافریند، من و اهل بیت مرا از یک نور آفرید؛.

امام صادق علیه السلام نیز می‌فرماید: محمد و علی علیه السلام از یک نور آفریده شدند. آفرینش آنان قبل از خلقت آسمان؛ها، زمین و عرش صورت گرفت. امام سجاد علیه السلام نیز می‌فرماید: خداوند، محمد، علی و پاکان از ذریه آنان را از نور عظمت خود قبل از سایر مخلوقات آفرید. امام باقر علیه السلام می‌فرماید: آفرینش جهان هستی از محمد و عترت او علیه السلام آغاز شد.

امام جواد علیه السلام فرمود: خداوند همواره به وحدانیت یکتا بود؛ سپس محمد، علی و فاطمه را آفرید؛ آن‌گاه پس از هزار دهر [کنایه از مدت بسیار طولانی] همه اشیا را آفرید.

در برخی روایات، اول ما خلق الله محمد و عترت او تا حضرت مهدی ائمه اثنی عشر به شمار آمده‌اند.

۱۶. ارواح: پیامبر اکرم صل الله علیه و آله وسلم خطاب به علی علیه السلام فرمود: نخستین چیزی که خدا خلق کرد ارواح ما بود و بعد از ما فرشته‌ها را آفرید.

۱۷. نفوس مقدس: خداوند نفوس مقدس و پاکی را در ابتدای خلقت آفرید.

۱۸. مروارید سپید: نخستین چیزی که آفریده شد دره بیضاء؛ (مروارید سپید) بوده است.

کاشانی؛ دره بیضاء؛ را عقل اول؛ به عنوان نخستین مخلوق خداوند؛ دانسته است.

۱۹. فرشته کروی: برخی دانشمندان نخستین آفریده پروردگار را چیزی به نام فرشته کروی قلمداد کرده‌اند.

۲۰. عقل: خداوند در آغاز خلقت عقل را آفریده است؛ اول ما خلق الله العقل؛. این حدیث شریف را ابن بابویه در کتاب گرانسنگ من لا یحضره الفقیه و مجلسی اول (ملا محمدتقی) در کتاب ارزشمند روضة المتقین و ابن ابی الجمهور در غوالی اللئالی ذکر کرده‌اند.

تعجب از مجلسی دوم (ره) (ملا محمدباقر) است که در بحار می‌نویسد: و اما خبر؛ اول ما خلق الله العقل؛ فلم أجد فی طرقنا و إنما هی فی طرق العامة؛ حدیث؛ اول ما خلق الله العقل؛ را من در طرق و مستندات شیعه نیافتم و تنها از طریق اهل سنت وارد شده است.

به روایت کلینی (رحمة الله)، این عقل نخستین چیزی است که از روحانیون و قبل از آنها آفریده شده و بر آنها تقدم دارد.

فردوسی و آفرینش عقل

نخست آفرینش فرد را شناس

نگهبان جان است و آن سپاس
فرد افسر شهر یاران بود
خرد زیور نامداران بود
خرد رهنمای و خرد دلگشایی
خرد دست‌ گرد بهر دو سرای
خرد چشم جان است چون بنگری
تو بی‌ چشم جان آن جهان فسیری
خرد را و جان را که یار دستود
وگر من ستایم که یارد شنود
و سروده شد:
خداوند خلقت چو آغاز کرد
خرد آفرید و جهان باز شد
بهشت و پری جن و انس آفرید
سماک و سمک آن گه آمد پدید
ز دود و بخار و یکی درّ سبز
جهان را پی افکند زیبا و نغز
به شمش روز خلقت به پایان رسید
ز ناهید و یروز بهرام و سید
هم عیون و پروین پردیس چهر
نشسته به تخت تو عروس سپهر
شباهنگ و شعری و دبران و ماه
همه سر به سر شاه را چون سپاه